

ספרים

בתחילתו של הסיפור נתון יותר את נוסח פקודת המיבצע, כדי להראות אתרי כן, בדרך ההקבלה, איזו תהום פעורה בין הכתוב שחור-על-גביל-לבן לבין המציאות המעורטלת. כי המציאות איננה המחשה מדויקת של ההוראות; יש לה מהות משלה ודברים שהם „מובנים מאליהם“, כללים בלתי מסורשיים, האופי הזה של המציאות כבר מתגלה בשעות הצפייה שלפני החחלת הפעולה, כאשר הכרחים שאין לבטלם משכירי חים מלבו של אדם אפילו את הרגלי הנקיין שלו, נוטעים בו איזו נסיה למאוס ולמתועב דווקא. ובאורח זה של ציפייה עצבנית, של שעמום ווהמה שאין מפלט מפניהם. גוברים הוצרים הרעים שבאדם. „נעשה צורך מידיי בנקמה, בשבירה ורציצה, לפחות רמיסה ברגי ליים, חיו מלקים עד יבושת-היד את הגמל הסובב באנטילית החורקת ודולפת, ובוועטים בערבי הזקן שנשהיר כאן לפליטה לשמש את מעשה השאיבה — היו יורים עשרות כדורים בכלב מבוהל עד נפלו, נטפלים למישחו בויכות רצחני, וחוזרים ונוסלים לשעמום ולבטלח...“

אך הנה מתחילה הפעולה, יזהר מעביר לנגד עינינו תמונות שונות, מצבים שבהם ניצבים חיילינו פנים אל פנים מול מציאות, שאת סדריה נשלחו להפר, מול אנשים שפקודת הגירוש חלה עליהם. אם נשוה סיפור זה עם סיפוריו הקודמים של יזהר, נראה כי תמורות ניכרות חלו גם בדרך כתיבתו. עם שהוא נזקק לנושא זה שתואר חדש בשבילו, שהוא מצורף עלילות ומעשים יותר משהוא מניח מקום למחשבות ולאסוציאציות של הרהורים, שינה יזהר גם את הטכניקה של הכתיבה. אין סיפורו מתנהל עוד בעצלי תיים, אינו נתון עוד לשטף ההגיגים החששי, לתהיך המיוחד של התקשורת-ההרהורים, — אלא הוא, בדומה יותר לסיפור האמריקני בן זמננו, צירוף של תמונות קצרות, דינאמיות או דוממות.

באהדת-שבנפש טטפל המספר באותן זוטות, באותם הפצי-ביית שנצטרפו יחד ל„סדר שהיה מובן למישהו, ואי-סדר שמישהו לנחתו מצא בו ידיו ורגליו,“ בהזדעזעות מוסרית הוא כותב על „שתי הישיות המופלגות, הכמושות עד אימה“ שנעזבו על ידי הבוראים בצד הדרך; כאשר עלה קול הנפץ של מיצוף הבית הוא שמע „יללה, זעקה חדה, גבוהה וממאנת, מרדנית, מעבירה צמרמורת, שהיתה מוסיפה ועולה, ואינך יכול להמלט משמעה...“ והנה זו הדמות הנתדרה

האדם במלחמה

א. ב. יפה

ס. יזהר: סיפור חרבת חזעה / השבוי, הוצאת ספרית פועלים / ספרי משלט, 1949.

„סיפור חרבת חזעה“ אינו משמש המשך לקו הסיפורי של יזהר כפי שהותווה ב„חורשה אשר בגבעה“ או ב„דרך גשומה“ ו„בטרם יציאה“. יזהר עצמו רומז על שבירת-קו זו בתוך סיפורו; אחד מגבוריו נזכר „איך רק לפני חודש-חדשיים, בסך-הכל, היינו משתופפים ככה בצל משוכות צבר בטרם יציאה, ושתיקה שהיתה או שתיקה אחרת היתה, שתיקה שמא יבוא הקול ויטגיר, שמא יצא הפחד ויצעק ויקשור את הידים והרגלים, שמא יתגלה ויתמרסם הדבר שאין מי שיבטיח לך, ואפילו לא מן השפה ולחוץ, כי המול שמילט את נפשך עד היום לא יבגוד ואת הפעם, וצחוק עשה לך עד הנה — שתיקה מבישה ונכלמת שלפני פעולה, ואמצאות פעור-טות ונפתלות כדי להכתישה...“ והוא מסיים: „אהה הלסו הימים הגדולים“. גבורו של יזהר מתנגע על ימי הרומנטיקה של „ההגנה“ במחרת, אף על פי שהפעולה היתה אז כרוכה בהרבה יותר סיכון וחירוף-נפש, בעיקר אולי משום שאו לא עמדו למולו בעיות מוסריות כמו אלה שהוא חייב עתה למצוא להן פתרון. באותם ימים היה קיים בעין ההכרח שאין להתרהר אחריו; ואותן פעולות היו בעיקרן פעולות-חבלה, שתבעו אמנם מידו מרובה של דייקנות טכנית, של יעילות הביצוע, אך פטרו את הלוחם מלהפגש פנים-אל-פנים עם האויב, עם האדם שהוא אויב, והנה עכשיו הועמד גבורו של יזהר לא רק נגד האדם האויב, אלא נגד אנשים בלתי-מוזיקים כלי-עיקר, זקנים ונשים וטף, שאין לו עליהם ולא כלום, במישרין, אלא שזוהתם הלאומית היא הנותנת שהם אויבין. ויזהר נתון ביטוי למחאה האינדיבידואלית החרישה, המתקוממת נגד כל מעשה מוכני, נגד הטמטום שבפעולה האבטומאטית, הוא מסרב „להצטרף מניהר וביה אל זו עדת המשקרים הגדולה הכללית — העשויה בורות, אדישות תועלתית וסתם אנוכיות ללא בושה, ולהמיר אמת אחת גדולה במנד-כתף חכמני של בעל עבירה ותיק“, הוא שומר אמונים לאמת שלו.

מרשבה, וכשם שבשעה שהוא משתתף יחד עם חבריו במיבצע כיבוש הכטר וביעורו, הוא מתחיל להרהר ליצד היתה ההרגשה אצלנו, בבית, כשירו בנו, בימי המאורעות, — כן בשעה שהערכים יוצאים מכפרים הוא מתחיל להבין מה משמע להיות „פליט“, כאן מתחוד לבן-הארץ גם המושג „גלות“, מתחזור בכל גשמיותו מושג זה שהיה מופשט כל עוד נתקל בו רק בספרים. (הרגשתי הסובייקטיבית היא כי בנקודה זו הפריז יזר, במקצת, הלך שולל אחרי הרגשה שלא אימת די הצורך, כשם שהפריז גם בכמה מקומות אחרים כשדימה את יושבי המקום הערבים לאנשי-קרב, קשרם באסוציאציות תנכיות, ואילו את החיילים העבריים הציג, בלי משים, כיצורים חסרי שרשים, זה מקרוב באו...)

הספור השני שבקובץ, „השבו“, שנכתב לפני „סיפור חרבת חזעה“ (נדפס תחילה ב„מולד“, נובמבר 1948) הוא, כעיקרו, גילוי תבחינה האינדיווידואלית שביחסים בין לוחמים ממחנות עוינים. הרועה התף מפסע, שאינו אפילו בר-דעה, שנשבה בידי חיילינו הוא סמל האדם שנקלע לחץ מערבולת המלחמה, בעל-כרחו, ואפילו אינו תופס את המצב לאשורו. גבור-הסיפור היחודי בא במבוכה גדולה כשהוא נתקל בסתירה שבין הפקודה ובין המעשה הישר. יזר מעלה את בעיית „הפקודה“ וה„איך-ברירה“, הוא יודע כי סתחת לכסות ה„אהריות“ אפשר לעשות את המעשים הנבזים ביותר, גבורו מהרהר: „הדל, זו התחמקות בניה, כך חומק כל בן-בלעל מהכרעה ומסתתר כבודך? היכן „עצמאות המחשבה“ המהוללת? היכן כאחורי „איך ברירה“ מוהם מרוב שיגרה. היכן רגש החופש. הידד החופש, אהבת החירות, שהרהר! ארבה, היה מוכן לתת את הדין על „ששע“ זה. כבודך הוא. כל דבריך, כל מחאותיך, כל מרייך על קטנות ועל דיכוי, ועל דרכים פורצות אל האמת, אל שחרור — היכן הדברים הללו: היום יום פרעון, יום תשלום, ושלום, שלם בני, בידך הוא.“

רוסטוב, ב„מלחמה ושלום“ של טולסטוי, חש את פעימות לבו החזקות, בשעה שרכוב על סוסו הוא משקיף על רכס הגבעות המפריד בין החיילות היריבים, העומדים להתנגש, והוא מקדם בתמיהת-ציפיה את ההתרחשות הקרובה. הוא יודע כי רכס הגבעות הזה הוא קרה-הפריד בין החיים למות; כי כאן יהפך המושג שש למחשי וחשבונות שבין אמות יפתרו בין אדם לחברו; ומעל לכל הוא יודע כי הוא עתיד לעמוד במיבוח רציני וכי כאן יתחזור לו סופית אם גיבור הוא ואם סוגי-לב, צדיק או רשע. — יתכן כי לא רבים הם החיילים המעמידים לעצמם שאלות אלו, באוזניים את מעשיהם בקני-מידה של מוסר ותרבות.

ביותר בספר, האשה הגאה: „היה בה דבר מיוחד. נראתה תקיפה, מתאפקת, סמורה ביגונה, דמעות שכאילו אינן שלה, התגלגלו על לחייה. — נראה היה פתאום שזו היחידה הידעית מה יש כאן בדיוק. עד כדי שהרגשתי שבוש אני בפניה, והשמלתי עיני. זה היה כאילו צעקה שרועה מהליכתם, מעין „ארורים“ שונא, ראינו גם איך היא גאה מהראות לנו קורטוב של תשומת-לב, הבינונו שהיא אם לביאה, וראינו שקמטי התאפקות ורצון לשאת בגבורה, הקשו את חוי פניה, ואיך עתה, כשאבד עולמה — לא רצתה להישבר לעינינו.“ ומכל התמונות האלה גם יחד עולה ובוקעת שירת-הדמעה על „הכפרים הריקים הללו — שים מגיע והם מתחילים לצעוק...“

גישה זו שהיא הומאניסטית צרופה, ללא ויתור ומשוא-פנים, נובעת מן תבחינה המצטונת של המעשים. היא מנת חלקו של היחיד. לא כן הרבים שהם מתרגלים למראות ההרס כשם שהתרגלו לדם והרג. אמנם גם אנשי המעשה, שאינם מרבים בהרהר רים ובחשבונות מצפון, חשים איוו הרגשת אשמה סתומה, איוו הרגשה של אי-נוחות, אבל במלוא עצמתו מתחולל המאבק הזה שבין המצפון והמעשה, בתוך נפשו של הגבור הראשי, זה המספר את סיפור חור-בת חזעה בגוף ראשון. הוא ממהיש את המאבק המתחולל בנפשו בצורה של שני קולות, הקול השני „צועק אחרת, כצפור פצועה“, תובע ממנו לבחון את יסודי הדברים ולא להסתפק בהצדקה השטחית, המקובלת... „אמרתי אל לבי: והרי זו מלחמה! מלחמה או לא מלחמה? ואם מלחמה הרי שבמלחמה כמו במלחמה, (קול שני: מלחמה? במי, באלה?) קול ראשון ממשיך כאילו לא שמע כלום: צדיקים גמורים בודאי שאינם כאן (קול שני: וכי היכן יש?)... ואפילו רצוננו טוב וישר וכן — אי אפשר להכנס למים ולא להרטב, להכין ולהסכים שמוכרחים לעשות — אחת, ולקום ולהקשיח-לב ולעשות מיני דברים — זה תמיד אחרת... — אתה מסתבך בכמה קולות, אינך יודע מה, ואולי זה לקום, לקום ולהתנגד? ואולי זה להיסך, לראות ולהיות ולהרגיש עד זוב דם, כמשמעו...“

יזר הוא תראשון בין סופרינו דהאידיגא שהעיו להציג שאלות נוקבות אלה, שמעבר למוסכם ולשיגרת, שאלות המעמידות למיבחן את צידוקם המוסרי של מעשינו. הוא רואה גם את הצד האינדיווידואלי וגם את הצד הכללי של הבעיה. הוא יורד לעומקי הרגש-זה של האשה שביחה נהרס ומבין כי „זהו סוף-סמך לביחה ולעולמה, והכל חשך ומתמוטט...“ והוא מבין גם להרגשת כלל העדה, המתקוממת התקוממות פני-מית, של איך-אונים, למציאותם של הכובשים במקום

נאמן של האוניברסיטה העברית). יחד עמם חתמה סאלמה גרלף, והיא הקדישה את ההכנסות ממכירת סיפור חדש שלה למטרות העדה. צעד זה פיתח מוסרותיה של תעמולה פראית נגדה בגרמניה — ואף בשוואדיה גופה. «פראנקפורטר צייטונג» כתב: «לאגרלף תומכת בבולשעוים ובספרות גטולת-ימולדת». לאגרלף שנפשה סלדה תמיד בסני פולמוס עתונאי, התגברה הפעם על תיעובה וענתה במכתב אל המו"ל הגרמני שלה. מיה לאַכטה מספרת לנו על אספת מהאנה שנערכה זמן מועט אחרי כן בענין רדיפת אנשי המדע באלברט הול בלונדון, ועל נאומו של איינשטיין שם: «מבחינת ההופעה החיצונית היה זה עלוב, אנגליה כזו של פרופסור איינשטיין לא היינו טובלים אצלנו אפילו במתחילים בבית הספר. גם התוכן לא היה מצויין. אולם מאחורי מה שנאמר ומה שלא נאמר הרגשת את עולמם-האידיאות של המדע, שהוא בשבילו יותר מבית ומולדת. הוא לא דיבר על סבלם של הפליטים, לא על שנאת הגזע ועל העריצות, אלא דיבר על החופש האינדיבידואלי והאינטלקטואלי כהנחת-אב לכל תרבות. בלי חופש לא רק שלא היה לנו שקספיר וניוטון, אלא אף לא פאראדיי או ליסטר: לא רכבת ולא רדיו, לא הגנה בפני מגפות ולא שום תרבות ככלל».

רוח קרה קיבלה את המחברת בשוכה לשוואדיה. היא דרשה משוואדיה כי תפתח שעריה לפליטים. מבחינת כלכלית היתה אפשרות רבה לכך, כי בארץ היתה רווחה כלכלית. חשבתי מה עשתה אנגליה באותו הזמן בקבלת הפליטים. אפילו צרפת, על האבטלה שלה ומשבריה, קבלה 30.000 פליטים ונתנה להם רשות עבודה. דאגיה פתחה את שעריה. בשוואדיה היו הפליטים נתונים לאוטורופסות, אך בלי הסיוע הכרוך באוטורופסות, הפליטים שנתקבלו היו מחויבים להוכיח שאמנם הם גרדפים פוליטיים. יהודים שלא יכלו להוכיח, שפעלו נגד הגאציות ושהם גרדפים בגלל פעילותם זו, נשלחו חזרה. העובדה שאדם ישב במחנה הריכוז, לא היתה מספקת כראיה שהוא פליט פוליטי».

פרק מיוחד בספר הוא קסיגוריה נגד האוניי בריטאות השוואדיות. הן לא ידעו להשתמש בשעת-הכושר שניתנה להן ולהזמין את המורים האוניבר-סיטאיים היהודים שגורשו מגרמניה. כשבא פרופסור ברנארד צונדק (כיום פרופסור בירושלים) לשוואדיה, פחו לא פחות מאלף רופאים נגד רצונה של הממשלה להרשות לו ישיבת קבע. העורך של הגאטבורגר האנדלסטידינינג, פרופסור סאָגרשטאָט המנוח, אבירם לאיינעף של הפליטים, כתב אז: «בכל העולם ישפטו את תרבותנו לפי תדומה הזאת». רופאינו,

אבל תמיד נמצאים יחידים-סגולה המטילים לחלל ספקות אלה ותמיהות אלה. בספרות המלחמה שלנו מקיים לעת-עתה רק גיבורו של יוהר מצוות-מצפון זו. לרוב, אין ההכרח נעלם מעיניו; ודווקא משום שההכרח נורע, ממילא, כה הרבה דם ורמעות, — הזקה עלינו המצוה להזהר שלא לעבור את הגבול.

אשה שוידית מעידה

ש. ה. ברגמן

*Mia Leche Löfgren Hard Tid,
Stockholm, Lars Hökerberg För-
lag. 315 p.*

הקורא העברי לא ידע ולא שמע את שם הסופרת השוודית מיה לאַכטן-לאַפגריין. ואך מעטים יזכרו שהחבר השוואדי בועות הכותל המערבי היה אליאל לאַפגריין, בעלה המנוח של הסופרת, שבספרה ידובר כאן. מיה לאַכטה לאַפגריין, כיום בת שבעים ואחת, בתו של האקדמאי הליבראלי וילהלם לאַכטה, נהשבת כיום לאחת הלוחמות האמיצות בשוואדיה לאידיאלים של כבוד האדם והליבראליות. הנראים כאילו נידונו לכליון. מהלך-חייה ומלחמתה לחופש הביאווה במגע ישיר עמנו. ספרה האבטוביוגרפי «זמן קשה» מוקדש ל«חברי בעזרה לפליטים» ומספר בתקופת היטלר וביחס השוואדים אליו ואל פליטיו. רגילים אנו לזכור לשוואדים, ובצדק, את הסדרם לניצולי 1945, לפליטים שהצילו הרוזן ברנאדוט בימים האחרונים של המלחמה ואשר השוואדים — כמדינת כיהודים — דאגו להם במסר רות-נפש. אך ספרה של מיה לאַכטה-לאַפגריין מספר את תולדות הזמן שבו עמד כוכבו של היטלר ברום השמים — והפיל פחדו על העמים השכנים, והפחד נהסך לפעמים קרובות לאהדה ולהערצה. באומץ-לב אורחי נפלא מגלה מיה לאַכטה לאַפגריין, ככתבה את היסוד-טוריה של העבר הקרוב כל כך, את כל הפגעים שנתגלו לה אז. הקורא בספר שניתן לו להשוות את הלך-הרוחות באותה הארץ בשנת 1940 עם מה שראה בעיניו אחרי 1945 יתמלא תמחון, כמה הפספס יכל להיות מוג רוחם של בני עם אחד עם השתנות האקלים המדיני.

הסיפור מתחיל ביסוד הועדה לעזרת פליטים אנשר רח מגרמניה בשנת 1933. בשוייץ קם ועד כזה ראשונה, ואחת החברות בועד השוייצ, מריה גינסי-ברג, נתנה את הדיחפה ליסוד ועדה דומה בשוואדיה. בין החתומים על הקול הקורא היו שני בני בית המלוכה, הנסיך וילהלם, הידוע כסופר, והנסיך אויגן, אחיו של המלך, צייר בעל שיעור-קומה (אגב, יריד